

Tussenbalans van de coronapandemie

Bernard ter Haar, 20 april 2020

De Europese landen zijn in de coronapandemie op een cruciaal moment aanbeland. De exponentiële groei van de besmetting is gestopt. Het beslag op de Intensive Care is inmiddels beheersbaar geworden. Op basis van de ervaringen van de afgelopen weken zijn modellen aangescherpt en is veel nuttig cijfermateriaal verkregen over de gezondheidseffecten van het virus. Landen denken op basis daarvan allemaal na over een geleidelijke versoepeling van de al dan niet intelligente lockdown. Onderstaand probeer ik aan dat denken een bijdrage te leveren, op basis van feiten en inzichten waarvan ik denk dat deze nuttig kunnen zijn.

Er is al veel gezegd en geschreven over de afwegingen die gemaakt moeten worden tussen schade aan de volksgezondheid en schade aan de economie. Ik denk dat algemeen wel de inzet valt te formuleren dat we bij voorkeur een interim pandemiesamenleving realiseren die maatschappelijk en economisch zoveel mogelijk ruimte geeft met zo min mogelijk dodelijke slachtoffers en zonder de zorg te overbelasten, tot de pandemie weer de wereld uit is. Daarbij moeten we met de volgende punten rekening houden.

- De eerste bevinding is dat het aantal mensen dat al besmet is geweest nog heel beperkt is. Volgens het recente Sanquin onderzoek ruim 3% van de bevolking. Dat maakt het idee van het opbouwen van groepsimmunitet vooralsnog volstrekt onbereikbaar.
- Het RIVM berekent, na eerder optimisme, op dit moment dat het reproductiegetal R net onder de 1 blijft hangen. Dat betekent dat we weinig versoepeling kunnen toestaan op het sociale-afstandbeleid dat op dit moment wordt gevoerd, zonder de zorg opnieuw te overbelasten. De terugkeer naar een exponentieel verloop van de besmettingen blijft op de loer liggen.
- De sterftcijfers laten ook zien dat vooral de leeftijdscategorie 80+ de grootste risico's loopt, en dan vooral de chronisch zieke mannen. Voor jongeren tussen de 20 en 29 jaar is de kans op overlijden door corona ongeveer 1 op 26.400, volgens recente berekeningen van Robin Fransman in ESB. Tot 70 jaar is de kans op overlijden door Corona ruim lager dan de bestaande overlijdenskansen buiten de pandemie om. Die berekeningen komen vrij goed overeen met de sterftcijfers van CBS over de maand april tot nu toe. Voor een 50-jarige man is de sterftkans door corona vergelijkbaar met die voor een hartfalen, de sterftkans voor kanker is ongeveer twee keer zo hoog. Voor de genoemde jongerencategorie ligt de sterftkans op ruwweg de helft van het zelfmoordgetal. Zelfmoord is voor jongeren doodsoorzaak nr 1, met een percentage van ongeveer 25%. Deze vergelijkingen met bestaande doodsoorzaken laten wel zien dat er met het virus tijdelijk een akelige ziekterisico aan ons bestaan is toegevoegd, maar dat het wel op dezelfde schaal ligt als de

bestaande risico's. Overigens zijn niet alleen de sterftcijfers van belang. Het ziektebeeld wordt door de groep die meer dan milde klachten heeft als buitengewoon onaangenaam beschreven. Duidelijk is: je wilt liever niet dan wel besmet worden.

- We weten nog relatief weinig over de opbouw van immuniteit en de stabiliteit ervan. We weten ook nog weinig of en hoe kinderen besmettingen overdragen. Kinderen hebben zelf in vrijwel alle gevallen weinig klachten.
- Tientallen bedrijven en universiteiten zijn bezig met de ontwikkeling van een vaccin. Gelet op de enorme vooruitgang die het afgelopen decennium is geboekt met genetisch knip- en plakwerk lijkt me de schatting van een jaar voor het operationeel krijgen van een vaccin niet onrealistisch.

Kunnen we op basis van deze bevindingen een perspectief schetsen voor de komende periode en zoveel mogelijk onzekerheden wegnemen? Ik denk dat het erg nuttig en nodig is als de politiek dat gaat doen, om de samenleving weer enig perspectief te bieden. De huidige onzekerheid leidt ongetwijfeld niet alleen tot veel economische schade, maar ook tot veel verborgen maatschappelijke ellende achter de voordeur. Dus daarom maar weer even puntsgewijs:

- De overheid is een belangrijke regisseur van zowel de economie als van het maatschappelijk verkeer geworden. Positief is dat het kabinet probeert zoveel mogelijk op kennis te varen, in plaats van op politieke voorkeuren. Dat is ook erg belangrijk. In deze tijd van een langdurige crisis is het gezag van de overheid cruciaal, en kan de overheid zich weinig fouten veroorloven. We zien dat een belangrijke kennisbron van het kabinet, het RIVM, niet foutloos opereert. Verbreding van die kennisbron is daarom essentieel. Er ligt ook een belangrijke verantwoordelijkheid bij het RIVM zelf, om meer kennis van buiten te halen (ook internationaal) en volledig transparant te zijn over de gebruikte modellen. Daarnaast heeft het Rijk voor het goed laten verlopen van die regiefunctie voldoende menskracht nodig en voldoende real-time data over alles wat in de maatschappij gebeurt. Die data toelevering moet ook nog georganiseerd worden. Weinig fouten maken om geloofwaardig te blijven en gezag te behouden geldt zeker voor de komende periode als er maatschappelijke vermoeidheid optreedt om het strenge beleid vol te houden. Dat betekent: neem beleidsmaatregelen op basis van kennis en expertise, en als die er niet is, start dan met kleinschalige experimenten die opschaalbaar zijn. Dus geen ministers die een creatief idee doordrammen, maar ministers die aan hun ambtelijk apparaat en andere experts vragen of het een goed of een slecht idee is, eerlijk zeggen! (dit geeft ik nog maar even mee als leidraad voor het vervolg van de corona-app). Nu alle Europese landen nadenken over het lockdown regime voor de komende periode is het verstandig zoveel mogelijk kennis en expertise te delen en zo mogelijk ook het beleid op elkaar af te stemmen. Dat voorkomt onnodig gedoe aan de grens en andere perikelen.

- Iedereen praat over het op gang brengen van een anderhalvemeter economie. De werkelijkheid is dat die sinds de start van het sociale-afstandbeleid al als zodanig functioneert. Ik werk thuis, en mijn collega ambtenaren ook. Mijn bankzaken lopen door, soms ondersteund door personeel dat ook thuis werkt. Mijn auto wordt gerepareerd en voor de APK gekeurd in de garage. Om je heen zie je allerlei bouwprojecten in volle gang. Dat spoort met een recente analyse van de Rabobank, die laat zien in welke economische sectoren de anderhalvemeter wel en niet inpasbaar is. In de horeca niet, in het openbaar vervoer nauwelijks, in de persoonlijke verzorging niet. Daar zitten nu dan ook nog de knelpunten. Die zijn ook niet gemakkelijk oplosbaar zolang de reproductiefactor R dicht bij de 1 blijft hangen.
- Ik noemde niet voor niets hierboven al even de zelfmoordcijfers voor jongeren. Dat is wel de meest dramatische vorm van sociale ellende, en ook een kwetsbare. We zien bijvoorbeeld dat in Vlaanderen het aantal zelfmoorden anderhalf keer zo hoog ligt als in Nederland. De sociaal-culturele context is blijkbaar voor jongeren heel belangrijk, en het huidige pandemieregime heeft enorm ingegrepen in deze context. Sociale afstand heeft maatschappelijke baten die we herkennen in de zorg, maar ook vaak veel minder zichtbare maatschappelijke kosten. Alcoholisme, gezinsproblemen, geweld in huis, de huidige context zal er in al deze gevallen een negatief effect op hebben. Elke sociaal-culturele contextverbetering die we vooral voor jongeren kunnen verzinnen, is daarom zeer welkom.
- Uit het verloop van R kunnen we afleiden dat er macro weinig versoepeling mogelijk is van het sociale-afstandbeleid voordat de zorg weer overbelast raakt. Zolang het virus in ons midden is, blijft de dreiging van de exponentiële curves heel reëel. Die sociale afstand creëert grote economische schade, maar zonder een goed functionerend zorgstelsel kan een economie ook niet functioneren. En de reguliere zorg heeft al flinke achterstanden opgelopen. Macro kan er niet veel, maar micro is er meer mogelijk, omdat de individuele fatale risico's voor mensen onder de 70 beperkt zijn. Een belangrijke leidraad kan daarom zijn om micro ruimte te vinden die maatschappelijk een macro effect heeft. Om deze leidraad handen en voeten te geven zal er wel veel getest moeten worden om zowel micro als macro goed te kunnen monitoren.
- Vanwege de beperkte macro ruimte zijn er dus geen publieksevenementen mogelijk zolang de pandemie nog heerst, dus vrijwel zeker voor heel 2020. Maar professioneel sporten zonder publiek is wel mogelijk. Dat is een voorbeeld van de hierboven bedoelde micro ruimte met een mogelijk macro maatschappelijke betekenis. Het gaat dan vooral om sporten waarvoor een groot televisiepubliek bestaat. Dit betekent bijvoorbeeld dat het professionele voetbalseizoen kan worden afgemaakt. De argumentatie daarvoor is als volgt. Er zitten 18 teams in de eredivisie. Dat gaat dus om ruwweg 400 spelers. Gelet op de leeftijd van de spelers is de kans voor elk van hen op overlijden door corona 0,004 %. De kans dat van de hele groep één van hen aan corona overlijdt is ongeveer $1/70^e$, de kans dat er één andere doodsoorzaak

optreedt in deze groep is ongeveer 1/8. De coronarisico's zijn dus onaangenaam, maar niet groot en ook niet exorbitant als ze worden vergeleken met de milieurisiconormen voor externe veiligheid. De betekenis van een voetbalwedstrijd op de macro-ontwikkeling van R is verwaarloosbaar als het alleen de spelers betreft, mits de spelers en hun verzorgers et cetera zich buiten het veld netjes aan het sociale-afstandbeleid houden, en vóór de wedstrijd worden getest. Zonder publiek spelen geeft weinig sfeer, maar daar is met technische hulpmiddelen wel iets aan te doen. Denk maar eens aan de lachgeluiden bij een comedyserie. Een goede geluidsband bij een voetbalwedstrijd kan ongetwijfeld al veel sfeer oproepen.

- Voor andere professionele sportwedstrijden (zoals tennis of atletiek) gelden vergelijkbare argumenten. Zolang ze in afgesloten ruimtes plaatsvinden zonder publiek zijn de risico's zeer beperkt. Als dat niet kan, kunnen ze niet doorgaan. Het wielerseizoen 2020 moet daarom integraal worden gecancelled. Amateursportbeoefening is waarschijnlijk te grootschalig om zonder effect op R te kunnen worden herstart.
- De positieve maatschappelijke betekenis van mediareportages van besloten sportwedstrijden is waarschijnlijk groot. Mensen hebben weer gebeurtenissen om naar uit te kijken. De gedachte van acceptabele micro risico's zonder grote macro effecten is uiteraard net zo goed toepasbaar op muziek- en theatervoorstellingen, die zonder publiek maar wel online vertoond kunnen worden.
- Een belangrijke vraag is of er versoepelingen mogelijk zijn in het huidige regime voor het onderwijs en de horeca. Eerst maar het onderwijs. De jongeren zelf lopen weinig risico, dus wat hun gezondheid betreft kunnen de scholen weer open. Voor de docenten geldt een risico dat sterk geslacht- en leeftijdsgebonden is. In het basisonderwijs werken grotendeels vrouwen. Dat lijkt er op te duiden dat er een differentiatie mogelijk is, waarbij de jongere vrouwelijke docenten klassikaal lesgeven en de oudere docenten dat digitaal blijven doen. De grote vraag is of een besmettingskans bestaat van ouder naar ouder via hun kinderen, en in welke mate die besmettingskans de R beïnvloedt. Die R ontwikkeling is de meest bepalende en mogelijkste beperkende factor. Het gaat immers om 2,5 miljoen kinderen, zodat de macro betekenis ook van een geringe besmettingskans al groot kan zijn. Dat lijkt me een belangrijke vraag die eerst beantwoord moet zijn, maar waarop internationaal al vast het nodige kennismateriaal is verzameld. Het RIVM doet er op dit moment ook onderzoek naar.
- Wat betreft de horeca zou je vooral jongeren wel graag weer iets willen bieden, om hun sociaal-culturele context te verbeteren. Maar voor de horeca hebben we ook al gezien dat internationale afstemming belangrijk is om grootschalig grensoverschrijdend verkeer te vermijden. Ook regionale differentiatie van het horecabeleid lijkt ondenkbaar. Maar mits goed gecoördineerd lijken er wel mogelijkheden. Voor het komende seizoen zou voor cafés een stelregel kunnen zijn: alleen buiten en alleen zittend aan tafeltjes op gepaste afstand. En misschien alleen

op rantsoen (zie het punt hieronder) Het effect op R zou dan beheersbaar moeten zijn. Wederom vraagt dit om veel testen. Ouderen kunnen de horeca toch beter mijden vanwege hun eigen gezondheidsrisico. Restaurants zouden zich kunnen richten op een anderhalvemeter opstelling.

- In ons sociale-afstandbeleid verspillen we op dit moment de mogelijkheden van de vrije natuur, door veel toegangen af te sluiten of sterk te ontmoedigen. Er zou een rantsoenering kunnen worden georganiseerd met een handige app, waarbij bijvoorbeeld alfabetisch op achternaam wordt toebedeeld. Wellicht maatschappelijk nuttiger zelfs dan de volg-apps waar nu veel energie in wordt gestoken. Het is helder dat massaal vrijetijd- en vakantievertier in de pandemietijd uitgesloten is, maar wat via rantsoenering mogelijk is voorkomt onnodige verspilling van potentieel, en kan maatschappelijk een broodnodig perspectief bieden.

Dan nu nog de zware recessie. Die recessie ziet iedereen nu wel aankomen. Ook dat deze zwaar zal zijn. De wereld gaat op zijn minst tijdelijk verarmen, dat is onvermijdelijk. Alle westerse overheden hebben heel groothartig maximale steun toegezegd aan burgers en bedrijven die door de pandemie in de problemen zouden kunnen komen. Daar zit blijkbaar de constatering onder dat de private sector, die net zo goed als de overheid kon weten dat het pandemierisico groot was, daar evenmin op was voorbereid. Dit marktfalen wordt nu wel erg gemakkelijk collectief gemaakt. Voor de komende tijd zal er meer gerichte regie moeten worden gevoerd op zowel de vraag- als de aanbodzijde van de economie, om de collectieve schade beheersbaar te houden. Er is daarbij bijvoorbeeld een differentiatie te maken in de schade. Alle vaste activa, of activa met een afschrijvingstermijn van meer dan - laten we zeggen- 25 jaar kunnen wel een jaar droog staan. De schade van dat jaar is uit te smeren over een lange periode daarna. Dat is een belangrijke notie, omdat dit betekent dat vooral personeelskosten snel ondraaglijk worden, en daarvoor inkomensondersteuning belangrijk is. Of ander werk. Het lijkt verspilling van arbeidskracht om mensen voor een jaar in een uitkering te plaatsen als elders grote behoefte is aan arbeidskrachten, bijvoorbeeld in de landbouw of in de zorg.

Het bovenstaande is geen volledige of volmaakte staalkaart van wat er in de komende periode wel en niet denkbaar is, maar geeft wel een op kennis en cijfers gebaseerde illustratie van wat de komende periode mogelijk is om een helder maatschappelijk perspectief te bieden op de rest van 2020. Zoveel mogelijk transparantie over dat perspectief, in alle eerlijkheid, is van groot belang om deze periode zonder al te grote maatschappelijk schade door te komen.